

سرشناسه: کاظمی، بهمن، ۱۳۴۵
عنوان: موسیقی ایران در سده گذشته
پدیدآوران: بهمن کاظمی، مهدی فراهانی، وهرز پوراحمد
مشخصات نشر: تهران، موسسه تالیف، ترجمه و نشر آثار هنری (متن) - ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری: ۲۸۸ ص، مصور (رنگی)
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۱۵۷-۵
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
موضوع: تاریخ هنر، موسیقی قاجار، تاریخ و نقد، قرن چهاردهم، تمزیه، روضه خوانی، نوحه خوانی، موسیقی مطربی
موضوع: عکس موسیقی دانان قاجار، تکیه دولت، نسخ تعزیه، آواز، شبیه خوانی، صفحات موسیقی قدیم
شناسه افزوده: فراهانی، مهدی، ۱۳۶۰
شناسه افزوده: پوراحمد، وهرز، ۱۳۵۰
رده بندی کنگره: ۵ML / ۳۴۴ / ک ۲ م ۱۳۹۰۸
رده بندی دیویی: ۷۸۹/۰۹
شماره کتاب شناسی ملی: ۲۷۰۶۴۸۲

موسیقی ایران در سده گذشته
بهمن کاظمی
مهدی فراهانی
وهرز پور احمد
صفحه آرای: مهدی فراهانی، سلمان شاهیدفر
مشاور فنی و ناظر چاپ: سلمان شاهیدفر
مدیر اجرایی: محمد حسن فانوسچی
چاپ اول: ۱۳۹۰
شمارگان: ۱۵۰۰
لیتوگرافی: فرآیندگویا
چاپ: نشان

آدرس موسسه: تهران، خیابان فلسطین جنوبی، خیابان لقمان ادهم، بن بست بوذرجمهر، شماره ۲۴، موسسه
تالیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»
پست الکترونیک: art.publishing@yahoo.com
فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان ولیعصر، ترسیده به چهارراه طالقانی، شماره ۱۵۵۰، ساختمان مرکزی فرهنگستان
هنر، تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۰
صندوق پستی: ۱۵۱۱۹۱۳۴۱۱
فروشگاه اینترنتی: www.matnpublishers.ir

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.
هرگونه برداشت تصویری از مجموعه حاضر علاوه بر ذکر مشخصات مولف، منوط به دریافت مجوز رسمی از
موسسه تالیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن» است.

۹	درآمد
۱۵	مقدمه
۱۷	پیشینه عکاسی در ایران
۲۳	موسیقی ایران و منابع آن از دیرباز تاکنون
۲۷	آواز
۲۸	منابع موسیقی آوازی ایران
۳۳	روضه خوانی
۵۲	نوحه خوانی
۶۷	تعزیه
۷۵	تکیه دولت
۱۳۹	مطرب ها
۲۱۲	موسیقی نظامی
۲۲۱	ضبط موسیقی در ایران
۲۵۸	منابع

حال خونین دلان که گوید باز از فلک خون خم که جوید باز
جز فلاطون خم نشین شراب راز حکمت به ما که گوید باز
بس که در پرده چنگ گفت سخن ببرش موی تا نموید باز

«ببرش موی تا نموید باز» در افسانه‌های عهد عشق است و اگر چند اسطوره است با وی اشارتی دقیق و تحقیقی عمیق است. از پیشینگان باستان پدری را پسر بمرد خاکش نکرد تا دل عمشاکش بیاساید. شاید عادت مردمان آن سامان بود و شاید غایت درد و داغ سوخته کامان بیخی کشن را گزیده و نور دیده را بر شاخی فراخ نهاد و استوارش ساخت. چون از کار فرزند برداشت با اهل و عیال، آن مقام را کعبه آمال و عرض حال خود گردانید. حاصل که هفته و ماهی به سوز و آهی مویان راز دل گویان پور دلبند را دید که می‌کاهد. چون سالی بر آن برآمد، کار از حد بشد استخوانی ماند به اندام. موی درازش پیچیده در گام دست فرا کرد تا به نوازشی ارادتی بنماید. ناخنش در رشته زلف دلبند بر مویی آمد که با کاسه سر پیوند داشت و رشته چون از تهی پشتیبان یافته بود مویه‌ای در بند داشت که از دل تنگ برآورد و ناله از سنگ برآورد. پیر پدر را نغمه دلگیر پسر در گوش شد نعره‌ای از

جان بر زده از هوش برفت و گفته‌اند که هر چه تار است از این شمار است که تار یک تایی موی است و نغمه‌ها مویه و گویه تا راست موی را چون ببرند از مویه بماند و گویه واگویه نتواند و این باستانی‌تر از همه داستان‌ها در ساز و دستان و تار موی و ابریشم است و آنانکه صنعت آلات طرب دانند طنبور و دوتار و سه‌تار و تار و گسار را از این قبیله خوانند که:

خشک سیم و خشک چوب و خشک پوست
از کجا می‌آید این آواز دوست

گفته‌اند که نغمات در اقوام صحراگرد بیابان‌نورد به ضرب‌آهنگ اقتباس از رفتار مرکب‌های ایشان است که ساروانان بر جهاز ناقه و جمل نغمه‌ای را در عمل آرند که مرکب از سه ضرب است و فارسان و سواران چون از زمین بر زین فراز شوند به نشاط و بازی اسب نغمه‌ها کسب کنند که ضرب‌های گوناگون دارد یک... دو... یک... دو... رفتار مرکب البته قانون دارد یک و دو سه... یک و دو سه... یک و دو سه است به یورتمه که نوعی دویدن است سیر طریق می‌کند و در چهارنعل یا چهارپاشنه نغمه از گونه دیگر است و ترکمانان این حال و مقال را نیکوتر از دیگران به ساز و صدا تقلید می‌کنند حتی در ساز و آواز ایشان شهنسوار را در مجال جولان رؤیت می‌کنی و از این مقال چون بگذری ذوات النفخ را با وزیدن و دمیدن نسبت

است و نقره و ضرب و آلات متنوع آن را با کوفتن ربط است. مضراب زدن و کمان کشیدن شیوه نواختن انواع ساز زهی از رباب شاعر که یک رشته بیش ندارد تا کمانچه و غژاک و صور کامل‌تر آن در هند و مغرب است که زخمه مضراب را کیفیتی و کمان (آرشه) را کیفیتی دیگر است و این قصه با سازهای مختلف و افسانه‌های مربوط به آن در نزد مردمان گوناگون البته متفاوت است و از بساطت و سادگی همچنان به جمعیت پیچیدگی می‌پوید به گونه‌ای که در نزد مردمان کوه و دشت به نسبت و اقتضای مکان و زمان سازها و نواها دیگر است. ساحل‌نشینان دریا نورد را از نی انبان و زل و دوزل و کوبه‌ای‌های برنجین و ضرب‌های دورو که به پوست‌های قوی پوشانیده شده‌اند چاره نیست که غوغای دریا می‌گوید تا نوای سازها بر ازدحام محیط غالب آید در کوه کرتای و سورنا و دف و دایره و در رستاق‌ها و آبادی‌ها طنبور بغدادی و دوتار رواج دارد و به این ابزار سور و سوگ و غم و شادی و عید و عزا روایت می‌شود. و نغمه‌ها که مقام (مقوم) و لحن خوانده می‌شوند همان ملودی است که به زخمه و کمان و نقش آوای نواخته می‌شود یا به حنجره خوانده شده به تصنیف و آواز در عمل می‌آید و این جمله در هر ایل و عشیره و قبیله به نسبت فرهنگ و ادب قومی از نوعی دیگر است و در شهرهای ایران موسیقی ردیف مرسوم است که صورت معاصر آن از روزگار قاجار

تصویر است و موزیک متن گفته می‌شود، موسیقی‌های فاصله و آغاز و انجام و صوری که یکی از پی دیگری زاده می‌شود و بر رودخانه شگفت نغمه‌ها و کاربرد آن می‌افزاید. استاد « بهمن کاظمی » از زمره ارجمندانی است که به روزگار ما این همه را در مفهوم و صدای می‌شناسد و روایت می‌کند و بنایی را پی افکنده است که اگر به انجام رسد ارزش موسیقی از یک سو و حق ما ایرانیان در این رود عظیم پدیدار خواهد شد. سعی‌اش شکور باد.

با نام و عنوان ردیف میرزا عبدالله از خاندان فراهانی که استادان فن بوده‌اند شهرت دارد و روایت‌های ترک و تازی و پارسی از قرن‌ها پیش که اساطیر و تاریخ به هم آمیخته‌اند صور دیگری را شاید کامل‌تر از آنچه امروز در دست ماست معرفی می‌کند حاصل که در روزگار ما از تک‌خوانی و تک‌نوازی و ده‌نوازی و تک‌خوانی و هم‌آوازی چند ساز و خواننده یا همخوانان هم‌آواز تا گروه سازهای زهی و بادی و کوبه‌ای و چوبی و مسی که به قاعده هماهنگی فراهم آمده در معیت خواننده و فارغ از آن عرض هنر می‌نمایند و به موسیقی علمی شهرت دارند در مقابل موسیقی بدوی که از آن سخن رفت.

(اعم از موسیقی محلی یا مقامی و موسیقی ردیف) تا موسیقی ارکستری در سطوح مختلف که در کلاسیک‌ترین صور سمفونی‌های بزرگ را مرتب گردانیده است و انواع موسیقی‌های توصیفی که در معیت تصویر مفسر صور داستانی و مستندات و غیر از آن که بسیار است، حالی از قصه کمک که گویا نخستین آلت موسیقایی را ساخته و پرداخته تا روزگار ما این رودخانه عظیم گاه صافی و گاه گل‌آلود جریان دارد به روزگار ماضی عنوان و کاربردی داشت و امروز بر دامنه‌ای این معنی به قدر حوصله رسانه‌های بزرگ افزوده شده است. موسیقی مقدمه در رادیو و تلویزیون که آرم و تیتراژ خواننده می‌شوند، موسیقی‌ای که محمل صدا و

دکتر بهمن کاظمی - متولد ۱۳۴۵

PhD در حکومت و سیاست از دانشگاه UPM مالزی - موسیقی شناس اقوام و ملل - مدرس دانشگاه

موسیقی آوازی را از دوران کودکی و موسیقی سازی را از دوران نوجوانی فراگرفت. خانواده پدری اش آشنا با خط و ادبیات، و خانواده مادری او از شیفتگان موسیقی سنتی بودند. از این رو، وی از همان ابتدا به شنیدن آثار صوتی دوران قاجار روی آورد. در این زمینه، میرعلی مکرمی از دوستان و معاصران اقبال آذر گنجینه گرانبهایی از موسیقی قدیم و روایت متفاوتی از ردیف آوازی را در اختیار وی قرار داد که از دوران نوجوانی چراغ راهش شد.

در حوزه ادبیات فارسی از دو ادیب بزرگ خطه غرب، استاد بهزاد کرمانشاهی و استاد وفای کرمانشاهی بهره فراوان برد. افزون بر اینها، کاظمی از استادان گمنام و بنام فراوانی نیز بهره برده است و همواره خود را وامدار ایشان می داند. از آن میان می توان به حسن شیر، رحمت الله مرآتی، نعمت الله معتمدی، حشمت الله مسنن، محمود تاجبخش و ابراهیم سپهری اشاره نمود. همچنین آشنایی بیست و چند ساله با استاد حاتم عسکری فراهانی باعث گردید از تجارب ردیف و مجموعه آرشو شخصی ایشان بهره های فراوان ببرد. در سال ۱۳۷۶ آخرین استادی که در نحوه نگرش وی به موسیقی آوازی تأثیر بسزایی گذاشت، استاد صدیف رامبد بود که با سخاوتی کم نظیر تجارب هنر مرکب و مرصع خوانی خویش را در اختیار وی نهاد. رابطه وی با این دو استاد اخیر و استاد وفای کرمانشاهی فراتر از رابطه موسیقی و شعر است، به گونه ای که کاظمی آنان را جزئی از خانواده و خویشان خود می داند.

بهمن کاظمی از سال ۱۳۷۵ به فعالیت های پژوهشی گسترده ای در زمینه موسیقی اقوام ایرانی پرداخت و حجم عظیمی از سرمایه های مادی و معنوی اش را در این راه نهاد. حاصل این پژوهش ها، بیش از ۱۰۰۰ ساعت ضبط تصویری و ۴۰۰۰ قطعه عکس از زندگی موسیقایی اقوام ایرانی است که در زمان حاضر معتبرترین منبع پژوهش موسیقایی کشور ایران به شمار می آید. افزون بر پژوهش در کشورهای آذربایجان، ترکمنستان و تاجیکستان، وی در سال های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۹ فرصتی یافت تا در کشور مالزی به مطالعه و بررسی موسیقی تمدن های چین و هند نیز بپردازد.

بخشی از سوابق علمی و پژوهشی بهمن کاظمی عبارت اند از:

برنده مقاله برتر سازمان یونسف در مورد حقوق کودکان، ۱۳۷۶ ■ پژوهشگر نمونه سازمان صداوسیما، ۱۳۸۲ ■ مدرس دانشکده هنر و معماری، واحد تهران مرکز، ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۲ عضو شورای پژوهش موسیقی سازمان صدا و سیما، ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۰ ■ طراح کشور هشت قومیتی ایران و نشر کتاب (حریت ملی در ترانه های اقوام ایرانی)، ۱۳۸۰ ■ نشر کتاب (قانونمندی آواز)، ۱۳۷۵ ■ ارائه نوار یاران همدم در سال ۱۳۷۳ و اجرای کنسرت های متعدد تا پیش از سال ۱۳۷۶ ■ آهنگسازی و خوانندگی تصانیف متعدد در حوزه موسیقی سنتی تا پیش از سال ۱۳۷۶ ■ نشر کتاب (موسیقی قوم کرد)، ۱۳۸۹ ■ نشر کتاب (موسیقی قوم تالش)، ۱۳۸۹ ■ نشر کتاب (موسیقی ایلام)، ۱۳۸۹ ■ نشر مجموعه نفیس (سلسله موی دوست، مردم شناسی موسیقی اقوام ایرانی)، ۱۳۸۹ ■ نشر مجموعه پژوهشی (گلبانگ سريلندی)، ۱۳۸۹ ■ برنده جایزه بهترین کتاب سال برای مجموعه کتاب های موسیقی اقوام ایرانی، ۱۳۸۹ ■ مدیر کل مطالعات و حکمت موسیقی فرهنگستان هنر ایران، ۱۳۸۹ ■ نشر کتاب (موسیقی قوم ترکمن)، ۱۳۹۰ ■ نشر کتاب (موسیقی قوم عرب)، ۱۳۹۰ ■ نشر کتاب (سوگواری و تعزیه در ایران)، ۱۳۹۰ ■ نشر مجموعه (۱۰۰ نسخه تعزیه)، ۱۳۹۰

وهرز پور احمد - متولد ۱۳۵۰
تحصیلات وی در رشته ریاضی محض بوده است.

تحقیق در موسیقی ایرانی را از سال ۱۳۷۱ آغاز نمود. در مصاحبت یاران موافق: شهرام محسنی پور، محمد عبدلی و مهدی فراهانی به گردآوری آثار صوتی سده گذشته پرداخت و در این راه از راهنمایی های دکتر بهمن کاظمی و استاد حاتم عسکری فراهانی بهره برد. حوزه علایق وی بر موسیقی دوران قاجار متمرکز بوده است، به عنوان دوره ای نه آن قدر نزدیک که با سنت پیشینیان گسست عمیق یافته باشد و نه آن قدر دور که از آن جز نام و یاد و حکایت و افسانه باقی نمانده باشد. بنا بر عقیده کاظمی و سایر دوستان وی، استعداد شنیداری پور احمد در ارتباط با درک ظرایف و دقایق موسیقی ایران به ویژه دوره قاجار استثنایی و منحصر به فرد است و در این راه با برگزاری سمینارها و کارگاه هایی آموزشی در ارتباط با بررسی موسیقی و آواز سده گذشته ایران به همراه دکتر بهمن کاظمی و مهدی فراهانی نقش موثری را در معرفی شیوه های فراموش شده موسیقی آوازی ایران داشته است. یکی از آثار ارزشمندی که از وی به جا مانده کتاب «گلبنگ سربلندی» است که در سال ۱۳۸۹ از سوی فرهنگستان هنر انتشار یافت.

مهدی فراهانی - متولد ۱۳۶۰
فارغ التحصیل رشته ارتباط تصویری

آموزش آواز را از سنین نوجوانی زیر نظر و راهنمایی دکتر بهمن کاظمی آغاز کرد و پس از فراگیری ردیف آوازی و آشنایی با آثار قدما به پژوهش در زمینه شیوه های آوازی خوانندگان دوره قاجار پرداخت. در سال ۱۳۷۹ از محضر محسن کرامتی بهره برد و در ادامه برای تکمیل آموخته های خود به محضر استادان بنامی چون صدیف رامبد و حاتم عسکری فراهانی راه یافت و همزمان فراگیری ساز سه تار را نزد آقایان محمدسعید پورحیدری و حسین مهرانی آغاز کرد. فراهانی با برگزاری سمینار ها و کارگاه هایی آموزشی در ارتباط با بررسی موسیقی و آواز سده گذشته ایران به همراه دکتر بهمن کاظمی و وهرز پور احمد نقش موثری را در معرفی شیوه های فراموش شده موسیقی آوازی ایران داشته است. یکی از آثار ارزشمندی که از وی به جا مانده کتاب «گلبنگ سربلندی» است که در سال ۱۳۸۹ از سوی فرهنگستان هنر انتشار یافت. مهدی فراهانی علاوه بر موسیقی به هنرهایی چون نقاشی، تصویرگری و کاریکاتور نیز آراسته و در زمینه های فوق آثار ارزشمندی را در نمایشگاه های مختلف هنری به نمایش گذاشته است.